

Шевчук Олексій Анатолійович,
докторант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
адвокат, доктор філософії в галузі права

ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ У ФОРМІ ОТРИМАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НИХ

Зауважимо, що інформацію про воєнні злочини можливо отримати з різноманітних джерел, основними серед яких виступають: 1) особистісні джерела (показання свідків, потерпілих, підозрюваних (полонених) про обставини події); 2) речові джерела (матеріальна обстановка, місця руйнувань, залишена техніка, речі, зброя, боєприпаси, вибухонебезпечні об'єкти, які не детонували, фрагменти боєприпасів, трупи з ознаками насильницької смерті; сліди біологічного походження у випадках катувань, згвалтувань; матеріали та речовини (ґрунти, вода тощо), що засвідчують факти застосування забороненої зброї, факти забруднення екосистеми небезпечними речовинами тощо); 3) цифрові джерела (матеріали фото-, відеофіксації подій, дані електронних, комп'ютерних і телекомунікаційних мереж, дані геолокації засобів, оснащених GPS-маяками, дані з відкритих джерел цифрової інформації тощо); 4) документальні джерела (протоколи, розпорядження, накази, плани проведення військових операцій, замовлення на постачання, особисті документи комбатантів, фінансові документи тощо) [1, с. 372].

Особливістю збирання цієї доказової інформації під час розслідування воєнних злочинів в Україні є діяльність багатьох неурядових організацій в цьому напрямку, яка, відповідно, не є процесуальною, а тому виникає питання стосовно процесуальної легітиматії отриманих доказів представниками таких організацій та їх процесуальне значення [2, с. 97]. Відповідно, на наш погляд, у КПК слід передбачити процесуальний механізм використання доказів про воєнні злочини, зібраних представниками неурядових організацій під час розслідування.

Особливості розслідування воєнних злочинів допускають першочергове використання сучасних каналів та способів отримання доказової інформації. Адже під час ведення бойових дій, через тимчасову окупацію територій України огляд місця події фактично залишається нездійсненим. Це ж стосується й інших традиційних слідчих (розшукових) дій [1, с. 371].

Насамперед, йдеться про технології штучного інтелекту, за допомогою яких можна ідентифікувати російських воєнних злочинців за їх відображенням у соціальних мережах, записах камер відеоспостереження [3, с. 32]. Наприклад, за допомогою аналізу супутникових знімків було ідентифіковано місце розстрілу та місце масового поховання цивільного населення у м. Буча [4].

Основними напрямками використання штучного інтелекту під час розслідування воєнних злочинів є такі: 1) аналіз супутникових знімків; 2) аналіз відео- та фотоматеріалів; 3) обробка аудіоматеріалів; 4) аналіз соціальних мереж; 5) аналіз даних з медичних закладів; 6) розпізнавання обличч; 7) аналіз текстової інформації [5, с. 493–495].

Так, під час розслідування воєнних злочинів збиралися з використанням можливостей штучного інтелекту такі електронні докази, як сторінки у соціальних мережах, що належали російським воєнним злочинцям та/або їх близьким особам, що допомагало ідентифікувати особу обвинуваченого та отримати інші дані про нього (наприклад, номер мобільного телефону, місцезнаходження на час судового розгляду справи), офіційні вебсайти міністерства оборони РФ, публікації на російських сайтах тощо.

Також під час розслідування воєнних злочинів в Україні набуває поширення розвідка на основі відкритих джерел (OSINT – open source intelligence). Наприклад, Великоолександрівський районний суд Херсонської області досліджував під час судового розгляду справу за ст. 438 КК інформацію про російського воєнного злочинця, який вчиняв воєнні злочини на території України – неодноразове звалтування жінок, громадянок України – у вигляді сформованої з використанням можливостей OSINT довідка щодо перевірки особи російського воєнного злочинця (вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 29.04.2024 у справі № 650/1870/23).

Попри важливість таких електронних доказів у кримінальних провадженнях про воєнні злочини, слід відзначити, що однією з проблем використання технологій ШІ під час розслідування є можливі порушення прав людини (щодо захисту конфіденційності особистих даних і втручання у приватне життя). Застосовувати ШІ під час розслідування воєнних злочинів можна лише за умови обов'язкового дотримання принципів верховенства права, основних прав людини, поваги до її честі й гідності, рівності перед законом і

судом, пропорційності, змагальності сторін, прозорості, неупередженості та справедливості тощо [5, с. 493–494].

Під час розслідування воєнних злочинів практично завжди залучається експерт, який володіє методикою проведення експертних досліджень у відповідній галузі. Аналіз вироків за ст. 438 КК вказує на те, що практично в кожному кримінальному провадженні залучався експерт, який надавав відповідні експертні висновки. Зазвичай під час розслідування воєнних злочинів проводилися такі експертизи: *судово-медична експертиза*, висновком якої встановлювався ступінь тяжкості тілесних ушкоджень або причина смерті потерпілого, *судово-товарознавча експертиза*, якою встановлювалася вартість викраденого майна, *судова експертиза зброї*, якою досліджувалися бойові припаси, зброя та обставини їх використання, *судова вибухотехнічна експертиза бойових припасів*, *судова фототехнічна*, *портретна та голографічна експертиза зображень експертизи*, *судова експертиза звуко- та відеозапису*, відповідно до якої слова та фрази, які зафіксовані у фонограмі з файлу, промовлені однією особою, *судова транспортно-технічна експертиза*, якою оглянуто транспортний засіб, *судова пожежно-технічна експертиза*, яка встановила, що стало причиною виникнення пожежі, *судова молекулярно-генетична експертиза*, якою встановлено, що жінка може бути біологічною матір'ю невстановленої особи чоловічої генетичної статі, *фрагмент кістки якої досліджувався у висновку експерта*, *психологічна експертиза*, якою було встановлено, що обвинувачений спроможний усвідомлювати реальний зміст власних дій та повною мірою керувати ними і передбачати їх наслідки.

Варто відзначити, що залучення спеціальних знань під час розслідування має свої труднощі, обумовлені, зокрема, тим, що експерти не мають можливості потрапити на місце вчинення безпосередньо воєнного злочину, що утруднює здійснення ним експертного дослідження та надання експертних висновків. Окрім того, українські експерти, як і слідчі, не мали достатнього досвіду для того, щоб проводити такі види експертиз. Окрім того, велика їх кількість зумовлює відшукання нових шляхів залучення спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів. Йдеться, зокрема, про направлення для експертного дослідження експертів держав-партнерів, що вже мало місце в Україні та поширене в судовій практиці розслідування воєнних злочинів в інших країнах [6].

До несприятливих факторів використання спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів можна віднести: інтенсивні зміни оперативної обстановки; часті зміни розташування військових частин; смерть, поранення, полон учасників провадження під час бойових дій; зміна місця події внаслідок окупації, бомбардування або обстрілу; обмежений доступ до місця події через мінування або ракетні атаки; значна кількість проваджень, що здійснюються одночасно в обмежений час; притягнення до кримінальної відповідальності сторін збройного конфлікту; неможливість виявлення трупів через значний проміжок часу від моменту смерті до початку слідства; труднощі зі збором доказів через перестрілки; обмежена кількість інформації (документів, предметів, фотографій тощо) [7, с. 83].

Ураховуючи викладене, використання спеціальних знань, процесуальна діяльність експертів під час розслідування воєнних злочинів потребує вдосконалення. Зокрема, необхідно внести зміни до чинного законодавства, що регулює діяльність судово-медичних експертів, реорганізувати структуру судово-медичних установ з урахуванням обґрунтованих потреб в умовах війни. Оптимізувати роботу судових експертів у регіонах, де необхідно проводити значну кількість судово-медичних експертиз (масових поховань, жертв ракетних обстрілів тощо). Доцільно також передбачити процесуальні механізми залучення фахівців судово-медичних установ держав-партнерів у межах міжнародного співробітництва [8, с. 16].

Список використаних джерел

1. Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88.
2. Гловюк І.В. Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді. *Право України*. № 5. С. 85–100.
3. Латиш К. Цифрова криміналістика у період війни в Україні: можливості використання спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. *Kriminalistika ir teismoekspertologija: mokslas, studijos, praktika*, 2022. Т. 18. С. 31–37.
4. Мамедов Г. Цифрова криміналістика. Як це допомогло зібрати докази злочинів у Бучі? / *New Voice*. 08.06.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-v-ukrajini-yak-cifrova-kriminalistika-vikrivaye-zlochini-rf-v-ukrajini-novini-ukrajini-50248411.html>.

5. Шевчук В. М. Використання технологій штучного інтелекту та спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів / В. М. Шевчук, Г. К. Авдєєва // Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель, Н. С. Кузнецова, О. М. Бандурка [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2023. – С. 491–503.

6. Французькі експерти прибули в Україну для допомоги в розслідуванні військових злочинів Росії. (2022). URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/823587.html>.

7. Батюк О. В., Дмитрів С. О. До питання організації розслідування воєнних злочинів. Соціально-правові студії. 2021. Вип. 3 (13). С. 77–87. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3976/1/11.pdf>.

8. Vozniuk A., Hryha M. Topical issues of forensic medical examination in the investigation of war crimes. Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs. 2023. № 28(2). С. 9–18. DOI : <https://doi.org/10.56215/naia-herald/2.2023.09>.

Шопіна Юлія Олегівна,

доцент кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ

Положення статті 111 Кримінального кодексу України (далі – КК України) набувають особливої важливості та актуальності через значну кількість як зовнішніх, так і внутрішніх загроз національній безпеці держави.

В даній нормі закріплено положення щодо кримінальної відповідальності за державну зраду.

Із запровадженням 24 лютого 2022 року воєнного стану, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2113-ІХ.

Відповідно, Кримінальний кодекс України було доповнено положеннями, які передбачають максимальне